Co-referaat Paul Scholten studieochtend, 9 oktober 2021

Ik pak de inleiding van Post op vanuit het onderscheid van gerechtigheid in aardse zin en van gerechtigheid in theologische zin. Dit is een spanning die in het werk van Scholten duidelijk aanwezig is.

Post stelt dat Scholten voor ogen stond om gerechtigheid te verwezenlijken. En verwijst daarbij naar Gerechtigheid en recht, blz. 224. Dit is een voordracht die Scholten in 1924 hield voor studenten van de Nederlandse Christen Studenten Vereniging (NCSV).

Eerst iets over de ethische richting. De ethische richting zag zichzelf niet als een richting. Liever spraken sommigen daarom van het 'ethisch beginsel'. Dit beginsel houdt in dat het steeds gaat om de betekenis voor het zedelijke (of: morele) leven van dat wat van buiten komt. Zoals geloof. Of recht. In dat zedelijke leven gaat het uiteindelijk om het innerlijke, en daarmee ook om het geweten, van de mens. De ware humaniteit krijgt gestalte in de navolging van de God-mens Jezus Christus. Het goddelijke en het menselijke, het absolute en het relatieve, moeten zo steeds in concreet handelen tot een synthese komen. Iets dergelijks zien we mijns inziens ook bij Scholten. Maar dan in het zoeken van een synthese van gerechtigheid en recht.

Uitgangspunt voor Scholtens overdenkingen zijn de geschriften van mr. J.J.L van der Brugghen over christendom en staatkunde. Scholten noemt hem een "bijzonder aantrekkelijke figuur" bij wie hij telkens weer beschouwingen vindt die aan de zijne "nauw verwant" zijn. [1] Van der Brugghen wordt gezien als een vertegenwoordiger van de ethische richting.

Het is interessant om te zien hoe Scholten het begrip 'gerechtigheid' definieert.

Scholten stelt dat het woord 'gerechtigheid' vaak wordt gebruikt als synoniem voor deugd in het algemeen, voor volmaaktheid. In die zin komt het in de Bijbel voor, stelt hij. Meer in het algemeen omschrijft hij gerechtigheid als de eigenschap van ons 'zedelijk leven' waardoor mensen zich verplicht voelen tot bepaalde handelingen tegenover hun medemensen. In de gerechtigheid erkennen wij de ander en geven ieder het zijne.

Recht omschrijft Scholten als 'de positieve regeling der maatschappelijke ordening'. De norm van gerechtigheid vinden wij volgens Scholten in ons, het recht staat buiten ons.

> *"Het Christendom is overgave, absolute, volledige overgave aan den Eeuwige. Wie daartoe gekomen is en wie weet, dat hij telkens weer daartoe komen moet, ervaart, dat hij niet hetgeen van buiten, door zijn levenslot en van de menschen tot hem komt heeft af te weren in zelf-geslotenheid, maar dat hij het kan aanvaarden met volkomen bereidheid en dat het wat het diepst in hem leeft, niet raakt. De mogelijkheid van die overgave is ons gegeven door Jezus Christus, door Zijn lijden en sterven. Hij is ons de weg.[2]"*

1 Idem

2 Scholten, *a.w.,* blz. 221.

Vervolgens stelt Scholten de vraag:

> *"…vallen wij zoo niet terug in de aanvaarding van normen ons van buiten opgelegd? Is het niet de terugkeer tot Groen's „daar staat geschreven, daar is geschied"?*[3]

Scholten beantwoordt de vraag ontkennend:

> *"Van der Brugghen heeft scherp positie genomen tegen alle intellectualisme in den godsdienst, hij was daarbij verplicht het intellectueele en het ethisch religieuse zoo ver mogelijk uit elkaar te plaatsen. Wij kunnen dit begrijpen en zullen het, wil het religieuse in ons niet afsterven, voortdurend voor oogen moeten houden, maar hij vergat daarbij, dat zijn eigen stelling, dat de staatsman de gerechtigheid heeft te zoeken, tot de conclusie dringt, dat diens arbeid niet enkel van intellectueelen aard is, dat hij ten slotte door een zedelijke overtuiging wordt bepaald.*
>
> *En den grondslag daarvoor vinden wij enkel in ons zelven, in eigen innerlijke beleving."*[4]

Daarbij zijn de Bijbel en het 'historisch gebeuren'

> *"…hulpmiddelen bij het zoeken, onmisbare teekenen op onzen weg, maar niet de weg zelve. Met God's hulp moeten we dien in ons vinden."*[5]

In het denken van Scholten heeft zich wel een ontwikkeling voorgedaan wat betreft de verhouding van aardse en goddelijke gerechtigheid. Die ontwikkeling is toe te schrijven aan de invloed van de theologie van Karl Barth op het denken van Scholten. In het artikel 'Evangelie en Recht' uit 1939 zegt Scholten het volgende over recht en gerechtigheid. Waarbij opvalt dat Scholten hier veel duidelijker onderscheid maakt tussen recht en gerechtigheid in aardse en in Bijbelse zin.

Scholten wijst er op dat de termen recht en gerechtigheid in het Oude Testament iets anders betekenen dan in de hedendaagse rechtsleer. In de rechtsleer verwijst de term 'recht' naar de geldende regelgeving. De term 'gerechtigheid' verwijst naar de norm waaraan die regelgeving moet voldoen. Bijbels gezien echter betekent 'recht' Gods gebod, 'gerechtigheid' de situatie die in overeenstemming is met Gods gebod. Scholten verwijst bij deze uitleg naar dr. K.H. Miskotte, die hem op de Bijbelse betekenis van recht en gerechtigheid wees. Scholten concludeert:

> *"Als de profeten niet kunnen afhouden van het altijd weer hameren op dat eene, dat het volk naar recht moet trachten, dan is dat niet anders dan een roep tot gehoorzaamheid aan God's gebod. Een gebod dat geen mensch vervult. Het recht – het woord nu genomen in onzen zin – ook het niet stelen,*

3 *Idem.*

4 *Idem.*

5 *Idem.*

niet echtbreken, niet doodslaan, raakt daar nooit aan, het is hoogstens niet-ongehoorzaamheid".[6]

In verband met de samenhang en de afstand tussen ons aardse recht en de Bijbel merkt Scholten het volgende op:

> *"Immers als beide er zijn, afstand en samenhang, dan is de afstand voor den Christen toch van grootere beteekenis dan de samenhang, dan mogen wij van beide niet een dialectisch spel maken, waardoor zij elkaar opheffen. De afstand is belangrijker dan de samenhang. De samenhang is voorlopig, de afstand definitief. Hier is alleen het geloof, dat redt. Houden wij dat niet in het oog, dan dreigt het gevaar, dat wij in den samenhang onzen eigen arbeid als God's werk gaan beschouwen, dat wij toch ons zelven op den troon plaatsen."*[7]

Het boek "Rechtvaardigheid, persoon en creativiteit. Personalisme in recht en politiek.", onder redactie van Claudia Bouteligier en Timo Slootweg." Uitgeverij Gompen & Svacina BV, 2019 presenteert Romano Guardini en Paul Scholten beide als vertegenwoordigers van het personalisme. Dit is voor mij aanleiding om het probleem van gerechtigheid en liefde theologisch op te pakken vanuit Guardini's boek "De Heer. Beschouwingen over de persoon en het leven van Jesus Christus", uitgeverij Het Spectrum, Antwerpen 1965, derde druk.

Op blz. 507-508 zegt Guardini:

De mens is *"…altijd kleiner dan de schuld, die hij op zich laadt, want deze richt zich tegen God. Hij kan haar begaan, doch wat zij betekent kan hij zich niet met een aan haar verschrikkelijke betekenis gelijkwaardige werkzaamheid voor ogen stellen. Hij kan haar niet meten. Hij kan haar niet doorlijden. (…). Alleen God is tegen de zonde opgewassen. Alleen Hij kan haar doorzien, peilen, beoordelen. Alleen Hij kan haar recht doen wedervaren; de mens, die haar begaan heeft, zou aan haar te gronde gaan. 'Genade' betekent, dat God gerechtigheid heeft geschapen doch de mens heeft willen redden, dat Hij heeft willen liefhebben. Hij is mens geworden en daardoor is een wezen ontstaan, dat Gods gelijkwaardigheid ten opzichte van de zonde in een menselijk leven verwerkelijkte. In een menselijke geest, een menselijk hart en lichaam voltrok zich Gods afrekening met de zonde. Dit was het bestaan van Jesus.*
Deze val van de mens in het niets, die zich in de opstand tegen God voltroken en waarin het schepsel niet anders dan verbrijzelen en vertwijfelen kon, heeft Hij in de liefde met een bewuste geest, een vrije wil, een alles voelend hart tot het einde toe doorleefd. (…) Niemand is zó gestorven als Christus, omdat Hij het leven zelf was. Niemand is voor de zonde gestraft als Hij, omdat Hij de vlekkeloze was. Niemand heeft de val in het niets ervaren als Hij, - tot aan de verschrikkelijke werkelijkheid achter de woorden: 'Mijn God, waarom hebt Gij Mij verlaten?' – omdat Hij de Zoon Gods was. Hij is werkelijk 'vernietigd'.
(…)
Daar heeft Hij, de oneindig beminde Zoon van de eeuwige Vader, de absolute afgrond, de grond van het kwaad bereikt. Hij is doorgedrongen tot in het niets, waaruit de nieuwe schepping zou opstaan: de re-creatio*', zoals de vaders zeggen, de herschepping…".*

6 Scholten, *a.w.,* 421, 422.

7 Scholten, *a.w,* blz. 422.

Relevante Bijbelgedeelten

Lukas 12:13-21. Over verdelen van een erfenis.

Jezus geeft een juridisch antwoord: eerst door te vragen: wie heeft mij tot een rechter over u aangesteld? Dit gaat over Zijn bevoegdheid.

En in de tweede plaats door te leren: uw leven behoort niet tot uw bezit. ‘Bezit’ is een juridische term.

Scholten zelf wijst in Evangelie en recht op Johannes 19: Jezus voor Pilatus.

Koninkrijk van God en ‘deze wereld’.

Betekenis van het geweten.

Mijn stelling: bij (Bijbelse) gerechtigheid gaan angst en vreugde samen op.

Heel praktisch: gedaan onrecht, hoe ‘zakelijk’ ook, raakt iemand persoonlijk. Voorbeeld: onbetaalde factuur.

In een rechtsoordeel is het ook zo dat het een ander is die over je oordeelt. Je hebt het niet in de hand.

Teksten die wijzen op de samenhang van wraak en heil:

Psalm 99:8

HEERE, onze God, Ú hebt hen verhoord;

U bent voor hen een vergevend God geweest,

hoewel U wraak oefende over hun daden